

tä ja Määristä Saksaan ja Itävaltaan. Leviämisen kultakautta olivat vuodet 1565–1595. Elsassissa ja Pfalzissa Froschauerin Raamattuun tutustuivat mennoniitat ja amissit, jotka veivät sen mukanaan Uuteen maailmaan. Tarkkoja lukuja siitä, kuinka paljon Froschauerin Raamattuja vietiin Atlantin yli ennen 1800-lukua, on kuitenkin vaikea esittää, sillä monet lähdemaininnat siitä ovat peräisin vasta 1800-luvun alkupuolelta.

Lavater-Briner vertailee artikkelissaan Froschauerin Raamattua Luther-Raamattuun. Vuoteen 1527 mennessä Luther-Raamattuja ilmestyi Baselissa 20 ja Zürichissä viisi painosta erimuotoisina eri kirjanpainajien toina. Myös Zwingli arvosti 1520-luvun alussa sitä, mutta reformaattoreiden teiden erkaannuttua, hän otti siihen etäisyyttä. Lavater-Briner osoittaa näiden kahden Raamatun välisen kilpailun perustuneen paitsi kielellisiin eroihin, joita korostus kansankielestä syvensi, myös aikaa myöten yhä selvemmin teologisiin eroihin ja reformaation eri osapuolten erilaisiin identiteetteihin.

Artikkelikokoelma Froschauerin Raamatun synnystä, leviämisestä ja vaikutuksesta on sveitsiläisellä perusteellisuudella laadittu teos, joka sisältää runsaasti tietoa Sveitsin reformaation suhteesta Raamattuun. Eriytyinen lukunautinto kirja ei ole, mikä sopiikin hyvin yhteen Zwinglin ajatusten kanssa. Kirjan tarjoama näkökulma reformaation raamattuteologiaan on silti vaivannäön arvoinen.

ESKO M. LAINE
DOS., HELSINKI

HEIKKI RÄISÄNEN

Mitä varhaiset kristityt uskoivat. Helsinki: WSOY. 2011. 377 s.

Heikki Räisänen, Uuden testamentin emeritusprofessori, summasi elämäntyönsä teoksessa *The Rise of Christian Beliefs: The Thought World*

of Early Christians (2009). *Mitä varhaiset kristityt uskoivat* on suppeampi suomenkielinen esitys tästä järkäleestä. Kovin suppea tämäkään teos ei ole: tarjolla on yli 300 sivua äärimmäisen tiivistä tekstiä.

Kuten Räisänen itse esipuheessaan esittää, teos on uskontoteellisestä näkökulmasta kirjoitettu yleisesitys kristittyjen ajattelusta parin ensimmäisen vuosisadan aikana. Uskontotieteellinen näkökulma näkyy kirjassa ennen kaikkea siinä, että Uuden testamentin kaanonin sisäpuolelle päätyneitä ja sen ulkopuolelle jääneitä varhaiskristillisiä kirjoituksia tarkastellaan tasapuolisuuteen pyrkien samanarvoisina. Räisänen pyrkii esittelemään objektiivisesti monenlaisia ajatuspolkua, joista osa johti valtakirkon myöhempisiin opintulkintoihin, osa harhaoppisina pidettyihin käsityksiin. Varhaiskristillistä ajattelua ei arvoteta myöhemmästä opinmuodostuksesta käsin. Kirja istuttaa kerettiläisiksi tuomitut kirjoitukset ja ajattelijat, esimerkiksi gnostilaiset, juutalaiskristillisyyden ja Markionin, varhaisen kristinuskon kirjavaan kudelmaan tavalla, joka on syvällisyydessään ja tietorikkaudessaan ennennäkemätön suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa.

Lähestymistapa on temaattinen. Pitkän johdantoluvun jälkeen varhaiskristillistä ajattelua ruoditaan kussakin pääluvussa yhden laajan aiheen valossa. Näitä ovat esimerkiksi pelastumisen luonne ja ehdot, käsitykset ihmisten kohtaloista kuoleman jälkeen, suhde juutalaisiin juuriin sekä Kristuksen jumaluus ja ihmisyyys. Temaattisesta kokonaisratkaisusta seuraa, ettei kirja esittele yhdenkään kirjoituksen tai varhaiskristityn teologin ajatuksia yhtenä pakettina. Kattava yleiskäsitys yksittäisten teologien ajatuksista ei helposti hahmotu, mutta lukijalle välittyä erittäin tehokkaasti varhaisen kristinuskon tulkintojen suuri kirjavuus aiheessa kuin aiheessa.

Räisänen kirja on rikas tietopaketti. Se sisältää tiivistettynä valtaosan

hänen oman laajan tuotantonsa tärkeimmästä sisällöstä, ja samalla se toimii myös hyvänä yleiskatsauksena suomalaisen raamatuntutkimukseen. Räisänen esittelee runsaasti kollegojensa tuloksia ja näkemyksiä. Suomenkielisessä versiossa hän nostaa esiin nimenomaan suomeksi kirjoitettua eksegeettistä tutkimusta ja tarjoaa näin pätevän lukupaketin niillekin, jotka eivät vieraskielisiin tutkimuksiin tartu. Tämä valinta rajaa pois lähes kaikki viittaukset laajimpiin ja perusteellisimpiin tutkimuksiin niin Räisänen itsensä kuin muidenkin suomalais-tutkijoiden osalta, sillä sellainen tutkimus julkaistaan meilläkin yleensä englanniksi tai saksaksi. Räisänen tarjoama oheislukemisto ei kuitenkaan lopu äkkiä näinkään. Kielitaitoisille on lisäksi olemassa kirjan alkuperäinen, englanninkielinen versio.

Uskontotieteellisen lähestymistavan lisäksi Räisänen on pyrkinyt yleistajuisuuteen. Taustalla on toive, että kirja löytäisi tiensä mahdollisimman monen ”tavallisen lukijan” käsiin, sillä ”Raamattu on liian tärkeä kirja jätettäväksi vain teologeille” (s.11).

Jaan toiveen, että kirja leviäisi teologeja laajemmalle. Yleistajuisuuden asiaa edistää suuresti tyylin nasevuus, rohkeus ja selkeys. Ongelmaksi jää silti jo pelkkä valtava tietomassa, joka tuntuu edellyttävän lukijalta elefantin nielemistä. Jokaiseen alalukuun on tiivistetty kymmenien ellei satojen sivujen tutkimustieto. Lukijan vaihtoehdoiksi jää joko yleisvaikutelmaan pyrkivä lueskelu yksityiskohtiin takertumatta tai melkoinen uurastus tarjolla olevan tiedon omaksumiseksi kunnolla. ”Tavallisen” lukijan taivalta hankaloittaa teologinen termistö, jonka omaksumiseen tässäkin laajuudessa kuluu teologian opiskelijalta helposti koko fuksivuosi. Räisänen tosin selittää jokaisen termin ainakin ensimmäisellä kerralla. Sanaluettelo kirjan takana ohjaa tarvittaessa takaisin selitykseen. Toiseen painokseen kannattaisikin lisätä teologinen sanasto.

Kuten mielestäni yleensäkin Räisänen elämäntyössä, on tämänkin kirjan suuri anti toiseuden ja uskonnollisen moninaisuuden herkässä ymmärtämisessä. Räisänen on parhaimmillaan tehdessään ”oikeaoppisen” varhaiskristillisyyden vastapuolia – juutalaisuutta, gnostilaisuutta tai kuuluisia ”harhaopettajia” – ymmärrettäväksi. Hän on tarkka, älykäs ja tasapuolinen osoittaessaan, miten lähellä näiden ajatukset usein ovat sellaisten kirjoitusten tulkintoja, jotka kuitenkin päättyivät sinänsä kirjavaan ja moninaiseen ”oikeaoppisten” kristittyjen leiriin. Hän ymmärtää itse kunkin yhteisön inhimillisiä taustoja ja lähtökohtia ja osoittaa aina uudestaan, miten erilaisella mittapuulla ”omia” ja huonommaksi leimattuja ”muita” on arvioitu jopa teologisessa tutkimuksessa. Näin hahmottuu maailma, jossa ei ole oikeassa ja väärässä olijota vaan ainoastaan omista lähtökohdistaan ymmärrettäviä erilaisia ajattelijoita.

Jos Räisänen joskus horjahtaa tasapuolisuuden pyrkimyksensä, se tapahtuu ”omien” kustannuksella. Joskus kristittyjä arvostellaan kriittisemmin kuin oletettuja ulkopuolisia. Näin esimerkiksi luvussa kristittyjen kokemasta vainosta (s. 271–276). Räisänen muistuttaa, että uhrien luku on epäselvä ja että useimmat kristityt eivät koskaan kärsineet marttyrikuolemaa. Hän nostaa esiin, että kysymys oli vain hajanaisista ja paikallisista vainoista ja että virkavaltaa paljon aktiivisemmin niissä toimivat epäluuloiset naapurit, joihin kristityt olivat tehneet kielteisen vaikutuksen, mahdollisesti näiden aktiivisella käännätyksellä uskoonsa. ”Kristittyjen vainot olivat pohjimmiltaan traaginen seuraus heidän kireistä suhteistaan perinteisiä kultteja harjoittaneisiin naapureihinsa.”

Vaikka tämä ei päällisin puolin ole kovin karkeasti sanottu, jonkinlainen uhreja syyllistävä sivumaku kuitenkin häiritsee. Räisänen antama kuva kristittyjen vainoista ei ole niinkään kaukana juutalaisten asemasta Itä-Euroopassa ennen natsien tuloa.

Enemmistökansojen yleinen vihamielisyys, vierastaminen ja halveksunta purkautuivat sielläkin ajoittaisiksi ja paikallisiksi vainoiksi, joissa juutalaisten enemmistö ei suinkaan kuollut. Silti on mahdoton kuvitella, että Räisänen koskaan kuittaisi pogromeita sillä, että vainot olivat ”traaginen seuraus juutalaisten kireistä suhteista kristillistä kulttia harjoittaviin naapureihinsa” – varsinkaan niin, että aiemmin puhuttaisiin uhrien enemmistöön tekemästä epämiellyttävästä vaikutuksesta ja heidän ärsyttävästä esiintymisestään.

Kirja on merkkiteos, jonka tulisi ehdottomasti kuulua kaikkien teologien ja uskontotieteilijöiden peruskoulutukseen, niin valaiseva se on varhaisen kristinuskon kehityksen ja sen monenkirjavien uskonyhteisöjen ymmärtämisen kannalta. Sillä on runsaasti annettavaa myös intellektuaalisesti suuntautuneille kristityille ja kaikille, jotka arvostavat vankaa humanistista yleistietoa kristinuskon juurista.

Itse toimin seurakuntapappina ja käytin kirjaa viimeksi suunnitellessani rippikoulun oppituntia iankaikisuudesta ja kuolemanjälkeisestä elämästä. Kertasin kirjasta teologisen kehityksen Uuteen testamenttiin asti ja varhaisimman kristinuskon eri ajattelutavat asiasta. Sen jälkeen minun piti tietysti vielä itse ottaa kantaa ja miettiä, mitä minä nyt, kristinuskon edustajana, haluan asiasta rippikoululaisille välittää. Tämä pätee minusta myös kirjan hengelliseen antiin. Se vie siihen asti, mihin hyvä eksegetiikka; moninaisuuden ymmärtämiseen ja väärästä varmuudesta riisumiseen: ”näin me kaikki ajatteleme, koska Raamattu opettaa asiasta selkeästi näin ja kaikki kunnon kristityt ovat aina ajatelleet näin”. Tästä pitää itse jatkaa kysymykseen, miten minä omanlaisenani nykyajan kristittyinä uskon ja ajattelen. Tutkija ei vie ketään sinne asti, mutta ovelle kylläkin.

ANNI PESONEN
TEOL.TRI, JÄRVENPÄÄ

TOM HOLMÉN & VESA
OLLILAINEN (TOIM.)

Juutalainen Jeesus. Studier i exegetik och judaistik av Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi. Åbo Akademi 2011. 332 s.

RAIMO HARJULA

Jeesus: Mies myyttien takana. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press 2011. 192s.

Historiallisesta Jeesuksesta on ilmestynyt viime vuosina useita tutkimuksia suomeksi. Sekä *Juutalainen Jeesus* että *Jeesus: Mies myyttien takana* liittyvät Jeesus-tutkimuksen kolmanteen aaltoon. Molemmille on tyypillistä kontekstiuskottavuuden kriteerin soveltaminen historiallisuuden arvioimiseen. Tämä tarkoittaa Jeesuksen juutalaisen taustan ottamista vakavasti. Molemmissa kirjoissa kuitenkin korostetaan, että Jeesuksen erityispiirteille on myös jätettävä tilaa. Holménin sanoin ”Jeesuksen näkeminen osana omaa aikaansa ei siis merkitse, että hänet pitäisi ’kloonata’ jostakin varhaisuutalaisesta jo tunnetusta ilmiöstä tai että hänestä piirrettävän kuvan kaikkien erillisten elementtien pitäisi sellaisinaan löytyä varhaisuutalaisuudesta, ikään kuin hänestä tehtäisiin jonkinlaista kollaasia” (s.10).

Holménin ja Ollilaisen toimittama artikkelikokoelma *Juutalainen Jeesus* sisältää kolme osaa. Ensimmäinen keskittyy taustaan ja kontekstiin. Artikkelit käsittelevät varhaisuutalaisuuden syntyä (Nurme-la), juutalaisuutta Jeesuksen ajan hellenistisessä maailmassa (Sandelin) ja Palestiinassa (Koskenniemi). Pienistä päällekkäisyyksistä huolimatta artikkelit tukevat toisiaan. Toisen osan ensimmäinen artikkeli, Holménin ”Kuinka juutalainen Jeesus oli? Pohdinnan ongelmia” keskittyy teoreettisiin ongelmiin histo-